

ELS CONVERSOS JUEUS I EL SEU ACCÉS A L'ORDENACIÓ MINISTERIAL I ALS ORDES RELIGIOSOS, AL SEGLE XVIII

Josep Amengual i Batle, MSSCC

Resum

Després dels fets de 1691 i de la Guerra de Successió, l'aristocràcia i l'alt clergat que hi està connectat endureixen l'accés als ordes sagrats i a la vida religiosa per als descendents de conversos, en una discriminació que havia de perdurar llargament, amb excepcions i conflictes sagnants.

Paraules clau

Xuetes, conversos, ministeris ordenats, condicions per als candidats, clergat, aristocràcia, netedat de sang, discriminacions.

Un cop més hem de retornar sobre una qüestió prou esbrinada, que fa enuig tractar, en primer lloc, perquè mostra la manca d'humanitat en els que la van provocar, i, en segon terme, perquè no podem documentar-la degudament. En efecte, caldria arribar a un escorcollament exhaustiu de les sèries documentals dels arxius, i arribar al fons de la qüestió. Es tracta, com ho hem indicat al títol d'aquest assaig, de copsar el fet i l'abast estadístic de l'exclusió dels conversos i dels seus descendents de l'accés a l'ordenació ministerial i de la professió en els ordes religiosos.

L'any 1691 s'introdueix l'exigència de tenir sang neta, per a ser ordenat sobre l'admissió dels candidats al ministeri no tenia res de particular, sinó que seguia el dret comú. Una

minoria, que solia pujar als càrrecs més vistosos i més ben retribuïts, provenia de les famílies aristocràtiques. D'entre les nissagues dels conversos, n'hi havia moltes de ben acaabalades, fet que contribuï a la seva dissort. També ens consta que, sobretot a partir de la segona meitat del segle XVII, els xuetes trobaven el camí ple d'obstacles per accedir a la clerecia.¹ El primer filtre legal el va fabricar el mateix any de la cremadissa a la plaça Gomila, el sínode de l'any 1691, presidit per l'arquebisbe-biesbe Pere d'Alagó. Es va imposar que, a més de ser fills de legítim matrimoni eclesiàstic, i altres requisits, com no tenir antecedents familiars d'heretges, de musulmans, etc., els preveres havien de ser extrets de famílies de sang neta, restricció que fitava la mirada en els descendents dels jueus.² Deu anys més tard, el mateix bisbe, en les Constitucions que havien de regir, des del seu començament, el Seminari de Sant Pere, que regulaven l'admissió dels candidats, manava que els qui havien de ser ordenats *sean de sangre limpia*.³

També s'exigia la puresa de sang per a ser prevere, i tam-

¹ Cf. l'al·legació de l'Ajuntament de Palma, el 03-03-1777, segons la qual els bisbes no havien volgut ni tan sols concedir dimissòries perquè els xuetes poguessin ordenar-se fora Mallorca, a Francesc RIERA MONTSERRAT, «Algunes notícies inèdites sobre la qüestió xueta en el segle XVIII», BSAL, 39 (1982), 187. Ja abans, l'autor insistí en aquest punt, força conegut, *Lluites antixuetes en el segle XVIII*, (Els Treballs i els Dies, 9), Mallorca: Moll 1973, pàg. 79-101.

² Josep AMENGUAL I BATLE, «Una improcedent consulta a Roma del bisbe Benet de Panyelles (1734) sobre els eclesiàstics xuetes», dins *Francesc Riera Montserrat des de l'abundància del cor*, PORQUERES I GENÉ, Enric, (ed.), Mallorca: Lleonard Muntaner 2012, pàg. 358.

³ Pere d'ALAGÓ, *Leges Synodales Maioricensis Episcopatus Statutae, et Promulgatae in Synodo, Dioecesana quam in sua Cathedrali Ecclesia celebravit, Illustrissimus, et Reverendis[simus] Dominus D. Petrus de Alagon, Archiepiscopus Episcopus Maioricensis, Anno 1692*, (Apud Michael Capó Typographum, Maioricae), pàg. 101 i les *Constituciones del Seminario de San Pedro, que conforme a lo dispuesto por el sacro Concilio de Trento ha erigido en Mallorca el Ilustrísimo Señor Don Pedro de Alagón*, Mallorca 1700, pàg. 54. Sobre preveres xuetes durant el segle XVII, a P. DE MONTANER, «Reflexions entorn de les relacions entre xuetes i cristians vells a la segona meitat del segle XVII», *Lluc*, 58/núm. 745 (1988), pàg. 10 (106), Taula II.

bé per entrar com a funcionari de la Inquisició.⁴ A més, era impossible arribar al canonicat i a ser rectors de parròquia. Adesiara s'escolava qualque dimissòria que admetia a les ordenacions qualque descendent de conversos, de manera que podem trobar alguns preveres beneficiats xuetes.

D'aquí que, en els àmbits eclesiàstics de Mallorca, al llarg del segle XVIII la causa dels xuetes es concentrava més en les discriminacions que es donaven en els cercles clericals. Els ordes religiosos no els admetien.

Riera Montserrat afirma que els bisbes de Mallorca, majoritàriament forasters, no participaven dels prejudicis dels clergues mallorquins. Amb tot, per la nostra part no ho veiem tan clar. Que a les seves terres d'origen no hi havia una població conversa tipificada com a Mallorca, és cert. Però, recordem-ho: D'Alagó, no era mallorquí, sinó nadiu de Càller (Sardenya). Tampoc no ho fou, un poc més tard, Benet de Panyelles, i qualcun altre. És cert que els bisbes podien ser pressionats per l'alt clergat mallorquí i ho foren. Però també sabien oposar-s'hi amb fermesa. Senzillament consideram que a qui exerceix el poder, amb formes molt clares i a vegades absolutes, li hem de reconèixer els èxits i els desencerts. El judici moral no correspon a l'historiador. Però és evident que, quan hi ha qüestions de justícia i de drets humans, els veredictes es dicten per si mateixos. Què passava en l'interior de les persones no és observable. Aleshores, ens fariem un poc lluny de creure que els bisbes forasters no participaven de la mentalitat hostil als descendents dels conversos. La història és plena de manifestacions adverses a ells i als seus

⁴ Vegeu *la Instrucción Nueva Orden, que han de tener, y guardar los Comissarios, Notarios, Nuncios, Familiares, y otros ministros del Santo Oficio de la Inquisicion de la Ciudad, y Reino de Mallorca, y su distrito, en las informaciones, y diligencias que les fueren cometidas, tocantes á la calidad, y limpieza de los pretendientes*. [...] Dada en la Inquisición de Mallorca á 11 de Julio de 1773, 4 p. fol.

descendents, i no direm que entre aquests no hi hagués vers cristians de sempre, com també tenien grans mèrits històrics els hostils als conversos.

El primer conflicte provocat pel Capítol de la Seu

Establert l'anterior, i passada la guerra de Successió, recollim que el Capítol de la Seu, a la mort del bisbe Atanasio Esterripa, en la sessió capitular de dia 5 de juliol de 1721, decidí recomanar al vicari general, en temps de seu vacant, que no obrís la porta de les ordenacions ministerials als xuetes.⁵ Riera Montserrat, pel motiu que fos, no va resseguir aquesta situació, que, probablement, a les actes capitulars deu constar amb detall. Nosaltres deixam la causa oberta pel que fa al treball arxivístic. Però creiem que podem afegir la informació que manca en l'esmentat autor. Tanmateix, un dels dos vicaris generals durant l'esmentada vacant rebé la resolució del Capítol de la Seu d'admetre un candidat convers a la possessió d'un benefici, aspirant que havia de ser tonsurat per a donar acompliment a la seva aspiració. La causa era que el presentava el Patronat del benefici.⁶ Fins aquí arriba Riera, i continua el paborde Guillem Terrassa, dient-nos que aquell beneficiat era N. Fuster, *no obstante de ser chueta, que el obispo lo devia ordenar; pero el obispo no quiso*.⁷ És a dir, Fuster era proposat pel Patronat d'un benefici, i hom havia d'accedir que aquelles persones que el patrocinaven quedassin satisfetes.

El bisbe ja era Juan Fernández de Zapata (1722-1727), el qual no volgué ordenar Fuster malgrat els decrets romans. La seva resolució va ser consultar els teòlegs de diversos or-

⁵ RIERA MONTSERRAT, *Lluites antixuetes*, pàg. 88.

⁶ RIERA MONTSERRAT, *Lluites antixuetes*, pàg. 89.

⁷ TERRASSA, *Anales de Mallorca*. [VI], pàg. 128.

des religiosos, i específicament alguns pertanyents a l'orde dels Mínims, els quals, com ho llegirem, no admetien descendents de conversos en l'orde, conducta general a Mallorca. Fuster obtingué l'autorització a Roma. Ho escriví el cronista Guillem Terrassa:

El chueta obtuvo de Roma un decreto o del papa, o de la Sagrada Congregación para que el Obispo lo ordenase: Éste consulto el caso con los hombres más doctos de Mallorca y especialmente de todas las Religiones, y ya por el mes de Junio de 1726, los teólogos más letrados de los Mínimos, y Calificadores del Santo Oficio, y Lectores Jubilados Fr. Antonio Petro, y Fr. Tomás Ripoll fueron de sentir no ser conveniente ordenar chuetas, y que en su religión no son admitidos, y se protesta a quantos se admiten de nulidad de Profesión, si por algún tiempo constare ser chuetas, que es descendiente de Judíos. En seguida de dichos informes trabaxó el Dr. Dn. Miguel Fullana Juez que fue de la Real Audiencia y Rector entonces de la Parroquia de Puigpuñent un voto en latín sobre la duda de si devian admitirse o repeler a los descentientes de Judíos de la consecución de los sagrados órdenes, que discurro remitiría a Roma el Obispo; pués está en latín, y es muy docto, erudito, y copioso.⁸

Terrassa assegura que el prevere doctor Miquel Fullana, antic jutge de la Reial audiència i rector de Puigpunyent, va elaborar un informe sobre si els descendents dels conversos havien de ser admesos o no al sagrament de l'Orde. Aquest vot havia de ser entregat al bisbe Zapata perquè l'enviàs a Roma, *pues está en latín, y es muy docto, erudito, y copioso.*⁹ Com ho veurem més avall, el Dr. Fullana va al·legar que no

⁸ Guillermo TERRASSA, [Anales del Reyno de Mallorca. VI], «Siglo XVIII. Desde el Año 1700 hasta 1747». ,BLR, Ms, BB-II-106-III, pp. 128-129.

⁹ TERRASSA, Anales de Mallorca. [VI], pàg. 128-129.

en sabia res que el bisbe Zapata hagués consultat Roma sobre aquesta qüestió dels fills dels conversos.

L'escena següent la protagonitzà un bisbe català, Benet de Panyelles (1730-1743), el qual l'any 1734 va quedar enxampat pel Capítol de la Seu i va exposar la situació en què es trobaven els descendents de conversos que volien accedir als ordes ministerials. Ara bé, de la gestió de Panyelles ja en tractarem al seu moment.¹⁰

Sense que ens consti que fos descendent de conversos, encara que el segon llinatge podria indicar-ho, el prevere Agustí Alonso Cortès, l'any 1736, va provocar un enfrontament entre el bisbe Panyelles i l'intendent, perquè aquest no havia permès a l'eclesiàstic que exportàs sense càrregues una gran quantitat d'oli. El bisbe convocà els teòlegs dels ordes religiosos, el rector de Puigpunyent, Dr. Fullana, ja conegut en l'afer dels xuetes que pretenien ser ordenats. Aquests eren del parer que l'intendent quedava excomunicat en virtut de la bul·la *In caena Domini*, que cada any es publicava amb ocasió del Dijous Sant. Res més imprudent, car un ús semblant era una font de turments espirituals per a molts catòlics, car contenia nombroses condemnes per a tota casta de catòlics, acció gens inspirada en el Sant Sopar. Malgrat això, cada any se'n reiterava la publicació, gens complicada, car el seu text figurava com a annex a les edicions mallorquines dels sínodes. En canvi, els jesuïtes foren del parer que l'intendent havia de rebre un sever monitori, amenaçant-lo amb l'excomunió, perquè no veien clar que ja hi hagués incorregut. El bisbe De Panyelles va seguir aquest parer. L'intendent volgué arribar a una avenença, que va aconseguir després d'un primer rebuig del bisbe.¹¹ No podem precisar si aquest

¹⁰ AMENGUAL I BATLE, «Una improcedent consulta a Roma», pàg. 355-367.

¹¹ TERRASSA, *Anales de Mallorca*. [VI], pàg. 152-153.

capellà Cortès era descendent dels jueus cremats o no. Fos el que hagués estat, hem adduït el seu cas com a emblema del que passava amb els clergues de l'oligarquia, tarannà que no diferia gens del que seguien els altres estaments privilegiats per molta estretor econòmica que afligís el poble. L'any següent, el conflicte vingué perquè el cap de la duana volgué retallar les immunitats eclesiàstiques, fins al punt que ni tan sols deixava importar cera sense taxes.¹² El canonge Llorenç Despuig fou comissionat per anar a la cort a resoldre el contenciós.¹³

Finalment, ens queda una greu pregunta, tant més greu perquè no la veiem mai plantejada per l'oligarquia catòlica, tan preocupada per l'honor de l'Església. La pregunta és d'ordre bíblic, i consisteix a demanar-nos quin sentit tenia el baptisme per a aquells doctors en teologia, canonges, jurats i bisbes? Vegem aquest sacrament radical des de la teologia dels evangelis sinòptics, o des de la que manifesta l'evangeli de Joan, o des de l'horitzó de sant Pau, no sabem què n'hem de fer d'aquest sacrament, en una església que definitivament exclou dels ordes ministerials un sector dels batejats. No es tracta que posem aquí una qüestió estrictament teològica. El fet és que si hom llegeix el Nou Testament, sigui quina sigui la seva situació religiosa, extreu literalment que el batejat té tots els drets i frueix de totes les possibilitats sacramentals. Enlloc hom no sentirà parlar que sigui possible ferir l'honor de l'Església, si no és amb l'odi.

¹² TERRASSA, *Anales de Mallorca*. [VI], pàg. 155-157. El seguit d'excomunions no es feu esperar.

¹³ TERRASSA, *Anales de Mallorca*. [VI], pàg. 156-157.

Els borbons i el bisbe Juan Díaz de la Guerra obren la porta a la normalització de la situació dels descendents dels conversos

El temps inexorablement anava contra aquella discriminació eclesiàstica i mallorquina dels descendents dels conversos. Havien entrat noves idees, encara que ben controlades per la Corona i pels bisbes. Les comunicacions amb l'exterior, i l'intercanvi de notícies començava a fer badar els ulls a les persones culturalment privilegiades. D'aquí que, abans que passàs mig segle, els descendents dels conversos començaren a fer-se un lloc en la societat. Tanmateix no tot era tan planer. Carles III (IV) va pensar enviar-los a Amèrica i acabar així amb els problemes. Però el que ens interessa és que aquelles persones discriminades, l'any 1774, en temps del bisbe Díaz de la Guerra, presentaren un *Manifiesto*.

Com ho hem indicat, les circumstàncies de l'època els permeteren d'apel·lar al que succeïa als països estrangers, en els quals els descendents de conversos eren admesos a l'episcopat, al presbiterat i als ordes religiosos.¹⁴ Si és comprensible en els seglars desconèixer aquests fets, té menys explicació que ho ignorassin els canonges, en la seva resposta al *Manifiesto*,¹⁵ els quals feia pocs anys havien retret al bisbe Díaz

¹⁴ *Manifiesto [...] Sobre que, no obstante su estirpe hebrea, se les trate en todo como á los demás Vasallos Hombres-buenos del Estado General, por ser Christianos Católicos como ellos*, núm. 36, a Lorenzo PÉREZ MARTÍNEZ, «Reivindicación de los judíos mallorquines. Documentos para su estudio», I, «Introducción» de Francisco RIERA MONTSERRAT, (*Fontes Rerum Balearium*, V), Palma de Mallorca 1983, pàg. 148.

¹⁵ *Respuesta al Manifiesto [...] A fin de que no se conceda a los descendientes de los Judíos la igualdad que solicitan con los Hombres buenos del Estado general del Reyno de Mallorca, y se observen como hasta aquí los respectivos Estatutos de limpieza de aquella Isla, y la costumbre inmemorial de excluirlos de todas las Dignidades, Oficios públicos, y entrada en los Cuerpos y Gremios de Mallorca*, núm. 45, a Lorenzo PÉREZ MARTÍNEZ, «Reivindicación de los judíos mallorquines. Documentos para su estudio», I, RIERA MONTSERRAT, Francisco, (ed.) dins FRB, V Palma de Mallorca 1983, pàg. 220.

de la Guerra que anava contra els sínodes. Certament, en el vigent, el de 1691, per primer cop s'exigia que, per accedir al presbiterat, hom havia de ser de sang neta.¹⁶ De tota manera, quan el Capítol de la Seu escrivia en el frontispici de la susdita al·legació que des de temps immemorial s'excloïen els «individus del carrer de totes les dignitats», possiblement sabia que mentia. I n'hi devia haver bastants, d'aquests individus,¹⁷ si atenem els certificats dels rectors de la Ciutat i dels superiors dels ordes religiosos. La parròquia de Sta. Eulàlia, lloc ben significatiu, en comptava, almenys, quatre beneficiats, n'hi havia hagut molts a Sant Miquel i aleshores n'hi havia un.¹⁸ El manifest dels descendents dels conversos recorda que hi havia quinze religiosos, nou beneficiats a la Seu i a parròquies, un doctor a Roma i un altre a Tolosa.¹⁹ Aquesta situació que volien perpetuar la part alta de l'estament eclesiàstic –exceptuat el bisbe Juan Díaz de la Guerra i alguns clergues més–, l'Ajuntament de la Ciutat, els gremis, els síndics forans, la Universitat i l'aristocràcia en general, fou trencada jurídicament per tres reials cèdules publicades entre 1782 i 1788.²⁰ D'aquí que cridà l'atenció que el vicari general, governador eclesiàstic, designat per aquest bisbe, va ser magnànim a l'hora de concedir dimissòries als xuetes, perquè poguessin ordenar-se. Però, amb tan mala sort, que els bisbes de Catalunya no els volgueren ordenar.²¹

En els memorials dels anys 1770 a 1778, tant els individus del Carrer com els de la Ciutat, del Capítol, de la Universitat, etc., ignoren la història. Uns i altres queden polaritzats pels

¹⁶ Cf. pàg. 101, nota. 4.

¹⁷ Certificacions del 01-12-1770, sobre la bona conducta dels descendents dels conversos, ARM, *Protocolos de Ramon Pasqual*, pàg. 1240, pàg. 257-270.

¹⁸ PÉREZ MARTÍNEZ, «Reivindicación», pàg. 3-5.

¹⁹ PÉREZ MARTÍNEZ, «Reivindicación», núm. 130, pàg. 184-185.

²⁰ Lorenzo PÉREZ MARTÍNEZ, «Reivindicación».

²¹ TERRASSA, *Anales del Reino de Mallorca*, [VIII], f. 177v. Era per l'abril de 1777.

processos de la Inquisició, que pesen com un autèntic recordatori de la causa antixueta. A reverdir aquesta memòria hi contribuí un cop més l'ordre de renovar els quadres del claustre de Sant Domingo, que l'any 1755 va emanar la Inquisició, «en que estan pintats los xulletas».²² També hi contribuí que aquest tribunal fes assotar pels carrers tres renegats forasters, després de l'auto públic celebrat a l'esmentat convent, l'any 1756.²³ El noticiari d'Amorós revela una mentalitat hostil als descendents dels conversos, fins i tot quan mostra que els fets s'havien avançat a les exigències d'aquest col·lectiu, que demanava poder habitar fora del Call, on de fet ja havia comprat cases. En el que tenien tot el dret i tota la raó era que no havien de ser molestats ni injuriats a causa de la seva nissaga. Quan va ser publicat el bàndol de prohibició, l'endemà els cartells aparegueren plens de brutícia. Amorós acaba les notes amb el text llatí de l'evangeli de Sant Mateu, 27, 25, en el qual els jueus demanaven que la sang de Jesús caigués sobre ells. Tota una expressió de violent menyspreu.²⁴

Els conversos del segle XVIII, un problema de la Ciutat o de Mallorca?

Cal retenir un altre component de la qüestió. Es tracta d'un contenciós de la Ciutat, originat per la seva oligarquia civil i eclesiàstica, contra persones de la Ciutat.²⁵ Per això, en sentit propi i originari hauríem de parlar dels «xuetes de la ciutat de Mallorca», i no simplement de Mallorca. Ni en les llistes que

²² Tomàs AMORÓS, *Relació de algunas curiositats escrites, comensant lo any 1740*, dins SIMÓ, Carme, *Mallorca 1740-1800: Memòries d'un impresor*, (Biblioteca Marian Aguiló, 4), [Palma]: UIB-Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1983, pàg. 49.

²³ AMORÓS, *Relació de algunas curiositats escrites, comensant lo any 1740*, pàg. 49.

²⁴ AMORÓS, *Relació de algunas curiositats escrites, comensant lo any 1740*, pàg. 94-95 i 99, pels anys 1782 i 1786.

²⁵ Miquel FORTEZA, *Els descendents dels jueus conversos de Mallorca. Quatre mots de la veritat*, Mallorca 1966 i ²1970, pàg. 14.

du Braunstein, ni en l'índex de la seva obra no hem sabut trobar el nom d'una sola vila de Mallorca com a lloc d'origen dels conversos encausats. A la zona de ponent sembla que els primers xuetes que s'hi establiren ho feren dins el segle XVIII.²⁶ Braunstein, en el pròleg, mostra que sap que a la Pobla hi ha un gran nombre de xuetes.²⁷ Els processos de la Inquisició, en concret el de 1679, tingueren efectes ben directes a les viles, perquè eren molts els qui tenien deutes amb els individus «del carrer del Satgell», i era arribada l'hora de satisfer-los, perquè ara el Sant Ofici n'urgia el pagament. Sabem que els Jurats de Felanitx actuaren amb prestesa per satisfer el que reclamava l'ominós tribunal.²⁸

Miquel Forteza ha assenyalat prou bé que la insularitat no explica el fet diferencial de Mallorca amb la creació i durada de la qüestió xueta. Ni la petitesa de l'illa, combinada amb la proporció de la població dels conversos, afavoreix aquesta singularitat més que, per exemple, a Menorca.²⁹

Moltes explicacions insuficients del problema dels conversos i els seus descendents.

²⁶ Juan Bta. ENSEÑAT Y PUJOL, *Historia de la Baronía de los señores obispos de Barcelona en Mallorca*. Comprende los pueblos de Andraig y S'Arracó, Calviá, Capdellá, Puigpunyent, Estallenchs, Marratxí, el llano de San Jorge y la parroquia de Santa Cruz de Palma, II, Palma: 1920, pàg. 231-244, especialment la pàg. 239.

²⁷ Baruch BRAUNSTEIN, *Els xuetes de Mallorca. Els conversos i la Inquisició de Mallorca*, (Biblioteca de Cultura catalana, 16) Barcelona: Curial, 1976, pàg. 12.

²⁸ RIERA MONTSERRAT, *Lluites antixuetes*, pàg. 17.

²⁹ FORTEZA, *Els descendents*, pàg. 31-35.

Quant a un rerefons judaïtzant dels conversos no cal dubtar-ne, malgrat les explicacions de Taronjí³⁰ i de Forteza,³¹ marcades per la mentalitat de l'època, que considerava més la fidelitat al catolicisme que a la pròpia consciència, avui ens pot semblar insuficient per a situar el problema en la seva arrel. La Inquisició tenia domicilis de conversos en els baixos del seu edifici. Fins i tot hom esmenta conversos col·laboradors del Sant Ofici.³² D'altres vivien ben prop i donaven senyals evidents de quines eren les seves pràctiques judaïtzants. Braunstein³³ i Selke³⁴ en són convençuts i, sobretot, els documents en parlen amb prou claredat. Més encara, hem de veure la situació amb els ulls dels mateixos judaïtzants: ells, en consciència i alguns fins al martiri, creien en el Déu tal com era presentat per l'Antic Testament. Obrar en consciència és el que exigeix tota moral, i és quelcom assolit per la teologia catòlica. Una cosa ben diferent és que aquest principi s'hagi aplicat sempre.

La inanitat de la defensa de l'Església mitjançant la justificació de la Inquisició és més gran si tenim present que amb aquest tribunal l'Església es va degradar per edificar la unitat religiosa de la monarquia. Hi ha un altre principi d'una determinada ètica que origina la persecució per motius religiosos. Això succeeix quan hom pretén defensar la veritat com hom la veu i s'oblida per complet la manera com la percep una altra persona. D'aquesta forma té més importància una

³⁰ José TARONJÍ, *Algo sobre el estado religioso y social de la isla de Mallorca*, Palma: Imprenta: P. J. Gelabert 1877, pàg. 232-251, entre d'altres.

³¹ FORTEZA, *Els descendents*.

³² Pedro DE MONTANER, «Reflexions entorn de les relacions entre xuetes i cristians vells a la segona meitat del segle XVII», *Lluc*, 58/núm. 745 (1988) 104-105. Esmenta el cadastre de 1685.

³³ Baruch BRAUNSTEIN, *Els xuetes de Mallorca. Els conversos i la Inquisició de Mallorca*, (Biblioteca de Cultura catalana, 16) Barcelona: Curial, 1976.

³⁴ Angela SELKE, *Los chuetas y la Inquisición, Vida y muerte en el ghetto de Mallorca*, (Ensayistas- 80), Madrid: Taurus 1972.

interpretació d'uns principis que no la dignitat de la persona. De fet, són dues les febleses del cristianisme que varen congregar aquella i altres discriminacions. Una, no saber desenvolupar històricament la riquesa de la creació cristiana del concepte de persona, fruit de les controvèrsies trinitàries i cristològiques de l'Antiguitat cristiana. La segona va ser no treure conseqüències socials de la doctrina bíblica i patristica sobre la fe com a expressió de l'amor, és a dir, de la llibertat personal. D'aquí que, el cristianisme, de ser una religió perseguida, al cap de menys d'un segle, ja va començar a perseguir les altres maneres de creure, tot oblidant el recent passat.

Tanmateix, la complexitat de les situacions no ens dona dret a jutjar aquelles generacions, però la simple confrontació del missatge cristià amb la violència inquisitorial i les manipulacions de la història i dels textos bíblics, al segle XVIII, ens fa treure la conseqüència que la Inquisició era més allunyada del nucli de la religió que proclama que Déu és amor, que no ho era la pràctica del judaisme, del mahometisme i ja no diguem d'altres confessions cristianes, o de les mancances de tipus sexual.³⁵

En canvi, arribats al segle XVIII, la Inquisició ja és marginal i decrepita, no solament fora de la monarquia hispànica, ans també en totes les seves regions interiors. Aquest afebliment, fruit en bona part de la modernitat, que té arrels ben cristianes,³⁶ cobrí les espatlles dels conversos.

³⁵ Cf. Vegeu les causes més diverses a Llorenç PÉREZ MARTÍNEZ, Lleonard MUNTANER, Mateu COLOM, (eds.), *El tribunal de la Inquisición en Mallorca. Relación de causas de fe. 1578-1806*, I, Bartolomé ESCANDELL, (pròl.) (La rodella/10), Mallorca: Miquel Font 1986, 1986. També, a *Inquisición de Mallorca, Reconciliados y Relajados. 1488-1691*, Barcelona, 1946, als núm. 398-646, pàg. 163-199 i núm. 564-608, pàg. 268-275.

³⁶ Josep AMENGUAL I BATLE, «*Intellectum ualde ama*. «Estima intensament la intel·ligència». Sant Agustí, Ep. 120,III,13,4», dins *A la recerca del sentit de la Paraula. Miscel·lània*

Però la reacció de l'oligarquia mallorquina no es donava per vençuda, ni la política de la monarquia era coherent. Per una banda, observam com els antixuetes –ara ja podem parlar així– traslladen la pressió a la cort. Allà es fan arribar memorials diversos i al·legacions de part dels gremis, de l'Ajuntament de Palma i del Capítol de la Seu, a les quals al·ludírem. Aquest és l'aspecte de l'obscurantisme mallorquí del qual parla Álvaro Santamaría.³⁷ Car, per un altre costat, aquests mateixos sectors, l'any 1778 inauguraven la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País.³⁸ Encara l'aristòcrata més emblemàtic dels liberals, Guillem Ignasi de Montis, el 6 de febrer de 1804, escrivia segons estereotips ahistòrics i allunyats del reconeixement de la igualtat dels homes:

*La hipocresía y el interés parecen nacidos en los de esta raza industriosa y cobarde.*³⁹

Tot un símptoma de flagrant esquizofrènia. Les gestions de les institucions mallorquines davant la cort tingueren la corresponent rèplica en els documents que remetien els xuetes.⁴⁰

L'exposició de les gramalletes dels condemnats de 1691, ordenada per la Suprema, perpetuà l'estigma sobre els quinze llinatges

d'Homenatge al Prof. Dr. Josep Rius-Camps, dins Revista Catalana de Teologia, 35/2 (2010) 581-617 (311-347).

³⁷ Álvaro SANTAMARÍA, «En torno a la situación de los judíos conversos de Mallorca en el siglo XV», BSAL 31 (1955-1956) 197.

³⁸ Juan LLABRÉS BERNAL, «La Real Sociedad Económica Mallorquina de amigos del país y sus actividades (1778-1917)», dins BSAL, (1968-1972) 380-391.

³⁹ Isabel MOLL BLANES, «El liberalisme a la Il·lustració mallorquina. En Guillem Ignasi de Montis, en *Randa, 7: Història i literatura a Mallorca i Eivissa*, Barcelona 1978, pàg. 199.

⁴⁰ Cf., PÉREZ MARTÍNEZ, «Reivindicación». Vegeu, també, [Información sobre los Judíos mallorquines] del segle XVIII.

Sembla que a partir de la cremadissa de 1691 les relacions entre conversos i cristians vells s'enraren. Tres anys més tard, per obeir la Suprema, es varen renovar les quinze gramalletes més recents, que eren exposades al claustre de Sant Domingo de Ciutat. Aquestes túniques infamants portaven el respectiu nom del que havia estat condemnat. D'aquesta operació arranca l'origen del tracte discriminatori que reben les persones que porten un dels quinze llinatges qualificats de «xuetes». Per què solament foren quinze els llinatges perpetuats? La resposta es troba fora dels antres inquisitorials. La trobam a les cambres senyorials. En aquests ambients es va promoure l'oposició a la renovació de totes les gramalletes, tal com manava la Suprema, perquè molts de llinatges dels condemnats des del segle xv eren coincidents amb alguns dels que portaven els nobles i els notables. Els aristòcrates amb antecedents judaïtzants ja oblidats no podien consentir que els seus llinatges fossin suposadament embrutats com si fossin els dels xuetes recentment condemnats.⁴¹ Per marcar distàncies, varen aconseguir que devers l'any 1755 just s'exposassin les gramalletes dels quinze llinatges que hom volia infamar.⁴²

Malgrat això, encara el rei els imposà una contribució específica durant la guerra amb la Revolució Francesa, de 1793-1795.⁴³ Però, abans, tant l'Ajuntament de Palma com el Capítol de la Seu s'havien oposat que aquest sector del

⁴¹«Informe sobre el projecte de desterrar a Cabrera els descendents dels conversos», fet pel marquès de la Romana, l'abril de 1773, a PÉREZ MARTÍNEZ, «Reivindicación», pàg. 40.

⁴²Cf. MUNTANER, «Estudi preliminar», pàg. XXI-XXXII.

⁴³ Francesc RIERA MONTSERRAT, «Alguns projectes en el segle XVIII per a desterrar els xuetes de Mallorca», *Randa 2: Cultura i història a Mallorca Menorca i Eivissa*, Barcelona 1976, pàg. 45-56, i a «Algunes notícies inèdites», 194-195. La reial cèdula del 10 de desembre de 1782 la va publicar en el segle passat José Amador DE LOS RÍOS, *Historia social, política y religiosa de los judíos de España y Portugal*, a l'edició de Madrid 1973, pàg. 1023-1026.

poble mallorquí fruís dels mateixos drets que la resta dels ciutadans. La qüestió religiosa ja no interessava. El que dominava eren els interessos i l'enveja, com ho demostra la correspondència dels aristòcrates canonges Francesc Ferrer de Sant Jordi i Ramon de Togores, així com l'altre col·lega Martí Torrens, el qual a Madrid estant amb Miquel Gaietà Soler,⁴⁴ que hi era per defensar els interessos de la Universitat, combatien tot reconeixement dels drets ciutadans dels xuetes. Fins i tot un moviment hostil, en el qual no mancaren alts eclesiàstics, evidentment alguns de famílies aristocràtiques, i algun funcionari foraster, va elaborar plans detallats per desterrar els xuetes a Cabrera⁴⁵ i a Menorca, recentment conquerida als anglesos.⁴⁶ Una altra sortida era la de dispersar-los per Amèrica, per tal que no poguessin fer la competència als mallorquins de sang neta. Un altre recurs, amb el qual s'apuntava a l'extinció dels descendents dels jueus, era el d'espargir-los dins les forces navals i també implicar-los en les guerres contra la Revolució Francesa.⁴⁷ En efecte, Antoni Aguiló, àlies Tonió, l'any 1795 rebé l'ordre de reclutar 600 xuetes per anar a la marina en temps de la guerra amb França, però aquella gent era prou rica per poder fugir del perill, i amb diners subornaren l'inspector de Marina i quedaren lliures, mentre Tonió fou desterrat a treballs forçats a Cartagena, on romangué dos mesos. Amorós, coneixedor del

⁴⁴ Vegeu Francesc RIERA MONTSERRAT, *La causa xueta a la Cort de Carles III*, Mallorca 1996, pàg. 15-17 i Íd., «Un altre epistolari inèdit sobre la qüestió xueta a Mallorca en el segle XVII», *Fontes Rerum Balearium*, 1 (Nova etapa. 1990), pàg. 165 i 169-173.

⁴⁵ «Informe sobre el projecte de desterrar a Cabrera» cf. a PÉREZ MARTÍNEZ, «Reivindicación», pàg. 37-41. Cf. un tercer projecte a [Projecte sobre deportar els xuetes a Cabrera] BLR, Ms. I-132, 40, ff. 366r-367v. L'anterior fou considerat inviable, perquè es tractava de 402 famílies amb 1.774 individus.

⁴⁶ Francesc RIERA MONTSERRAT, «Els xuetes i la guerra contra França del 1793 al 1795», *Randa 7: Història i literatura a Mallorca i Eivissa*, Barcelona 1978, pàg. 31-37.

⁴⁷ Vegeu la taula vila per vila, amb el nombre de famílies xuetes, feta el 15 de juliol de 1795. El total era de 1.435 matrimonis, segons els *Documentos relativos à Mallorca durante las guerras del Rosellón*, II, BLR, Ms. I-120, pàg. 278-279.

que passava en les casernes dels militars, conclou amb l'adagi llatí de validesa sempre actual: *Pecuniae obediunt omnia*. «Tothom obeeix els diners»,⁴⁸

Cal dir que no sembla que els motius de tipus confessional allegats es prenguessin amb seriositat de part dels acusadors. Mes tost eren la cobertura per tapar les enveges que provocaven les rendibilitats dels negocis que portaven els xuetes.⁴⁹ Els més afeixugats per deutes als xuetes eren els nobles, els cavallers, els municipis. Pel que hem recollit, no podem dir amb Miquel dels Sants Oliver que la fòbia antixueta que s'escola en el llibre del P. Garau, *es un reflejo, una emanación del espíritu colectivo*,⁵⁰ expressió massa influenciada per una determinada antropologia germànica del romanticisme.

A partir del segle XVIII s'afeblí l'activitat del tribunal inquisitorial, que encara dictà la darrera sentència de relaxació cap a la mort l'any 1720.

En realitat els llinatges dels jueus que no quedaren dins la curta llista inquisitorial no han creat cap tipus de recel. Però amb aquests quinze llinatges l'ànim discriminador era tan ferm i tan arrelat, que, com ha escrit Francesc Riera Montserrat, les reials cèdules de Carles III «no serviren per res i que amb cèdules o sense cèdules els mallorquins seguiren impertorbables en la seva secular idea racista».⁵¹ Les cèdules

⁴⁸ AMORÓS, *Relació de algunas curiositats escrites, comensant lo any 1740*, pàg. 106.

⁴⁹ Cf., Francesc RIERA MONTSERRAT, «Un altre epistolari inèdit sobre la qüestió xueta a Mallorca en el segle XVII», *Fontes Rerum Balearium*, 1 (Nova etapa. 1990), 165-175.

⁵⁰ Miquel dels Sants OLIVER, *Mallorca durante la primera revolución (1808 á 1814)*, Palma: Imprenta de Amengual y Muntaner 1901, pàg. 116.

⁵¹ RIERA MONTSERRAT, «Algunes notícies inèdites», pàg. 199. A les pàg. 188-189, du la resposta del Capítol de la Seu, del 17-12-1782, a la primera Reial Cèdula. Cf. Francesc RIERA MONTSERRAT, *Xuetes i antixuetes. Quatre Històries Desedificants*, Mallorca 1993, pàg. 57, 87. ID., *La causa xueta a la Cort de Carles III*, Mallorca 1996, pàg. 13.

es coneixien.⁵² Amb tot, la generalització del racisme s'hauria de matisar. Ara bé, Riera Montserrat fa diana quan denuncia la inobediència a les reials cèdules, transgressió que es podria generalitzar a tants altres vessants de la vida, i que sovint és una autoprotecció davant l'abús de les autoritats, poc atentes al bé comú. En el cas de les cèdules el bé que es volia aconseguir era evident. Tanmateix l'enveja i els interessos eren molt forts. Quan era prop el segon aniversari de la mort de Carles III (IV), va bastar que un xueta hagués assassinat un cristià vell, com ens ho diu Amorós, perquè la fogatera dels odis es tornàs a encendre. Els descendents dels conversos no podien consentir que el seu col·lega fos penjat, car mai no n'havien penjat cap. No era cert. L'any anterior, 1790, els militars n'havien penjat un, a València.⁵³ Tanmateix el condemnat fou penjat.

Les grans riqueses dels conversos i els seus descendents: l'enveja dels cristians vells

Un altre factor capital era l'econòmic, que era capaç de capgirar la modernitat ideològica dels polítics. Tinguem present que les entrades de la Inquisició anaren en bona part a les arques de la Corona, que en la major part les va invertir en la defensa de Ciutadella, de Maó i d'Eivissa, per fortificar-ne les muralles,⁵⁴ contra els anglesos, durant la guerra de Successió.

⁵² Antoni PONS, *Dietari del Dr. Fiol. Memòries de Don Joaquim Fiol, de Mallorca, Doctor en Drets, que comprenen de l'any 1782 fins en 1788*, PONS, Antoni, (ed.) I, (Publicacions de la Societat Arqueològica Lul·liana; Ciutat de Mallorca MCMXXXIII, pàg. 86-97: es llegeix la cèdula el dia 21 de gener de 1873, en el Claustre de la Universitat.

⁵³ AMORÓS, *Relació de algunas curiositats escrites, comensant lo any 1740*, pàg. 102-103.

⁵⁴ Leonard MUNTANER MARIANO, *Els xuetes de Mallorca. Espai, economia i societat a finals del segle XVII*, Universitat de Barcelona, 1989, pàg. 787-857, especialment, les pàg. 844, nota 33, per a Menorca i pàg. 806-818, per a Eivissa i Maó.

Com ho acabam d'observar, el bisbe Juan Díaz de la Guerra va trencar l'oposició a la discriminació dels descendents dels conversos, i els va admetre en la clerecia. Però eren els anys en què l'aversion social s'estenia, i fins i tot el monarca i altres estaments els volien deportar. Així com en la discriminació eclesiàstica no hi hem vist motivacions econòmiques, en canvi en les actuacions de les autoritats els diners eren probablement els que despertaven enveges, que eren la font d'aquells projectes cruels i inhumans. És clar que, en aquest ambient social, no arribà la normalitat de l'entrada dels hereus dels conversos en els ministeris ordenats ni en la vida religiosa. Tot i que no entrarem en la història dels segles XIX i XX, direm que, la llavor de la discriminació havia arrelat i granat, i no la va ofegar la qualitat espiritual, pastoral, literària i política de moltes d'aquestes persones de famílies dels conversos de feia més de dos segles i mig. Aquests col·lectius no fruïren d'un reconeixent normal per l'Església, és a dir, pels seus pastors i pels fidels. Com s'han sentit i se senten no correspon a l'historiador explicar-ho. Sí que cal repetir que les motivacions discriminadores del segle XVII, al llarg de la centúria següent varen traslladar-se dels prejudicis religiosos a les ambicions econòmiques. No debades Amorós va recordar: *Pecuniae obediunt omnia*. Per tant, un problema religiós es va desplaçar a la societat en general.